

Sygn. akt IV CSK 452/12

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 7 marca 2013 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Krzysztof Strzelczyk (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Mirosław Bączyk

SSN Marian Kocon

w sprawie z powództwa P. Spółki Akcyjnej z siedzibą w G.

przeciwko A. Spółce Komandytowo - Akcyjnej z siedzibą w G.

z udziałem interwenienta ubocznego po stronie pozwanej – M. R. S.

o uznanie czynności prawnej za bezskuteczną,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 7 marca 2013 r.,

dwóch skarg kasacyjnych strony pozwanej i interwenienta ubocznego M. R.

S.

od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...]

z dnia 22 listopada 2011 r.,

- 1) oddała skargi kasacyjne,**
- 2) zasądza od pozwanej oraz interwenienta ubocznego na rzecz powódki kwoty po 1800 (tysiąc osiemset) złotych tytułem zwrotu kosztów postępowania kasacyjnego.**

Uzasadnienie

Wyrokiem z dnia 10 listopada 2010 r. Sąd Okręgowy w G., w sprawie z powództwa P. SA w G. przeciwko A. Spółce komandytowej z udziałem M. S. jako interwenienta ubocznego po stronie pozwanej, uwzględnił powództwo i uznał za bezskuteczną w stosunku do powoda umowę odnowienia zobowiązania i zwolnienia z długu, zawartą w dniu 28 grudnia 2007 r. pomiędzy pozwaną spółką a M. R. S., w stosunku do wierzytelności powoda w kwocie 150.000 złotych wynikającej z wyroku Sądu Okręgowego w G. z dnia 24 czerwca 2004 r. sygn. akt IX GC .../01, zmienionego wyrokiem Sądu Apelacyjnego z dnia 1 kwietnia 2008 r.

Według ustaleń tego Sądu, M. S. oraz B. A. W. – S. są małżeństwem od 31 grudnia 1999 r. Obecnie pozostają w separacji. Powódka wniosła w 2001 r. przeciwko nim pozew o zapłatę. W toku tego postępowania powódka uzyskała w drodze zarządzeń przymusowych z dnia 3 i 9 lipca 2001 r. zabezpieczenie powództwa do kwoty 904.161,80 złotych przez ustanowienie hipotek przymusowych do tej kwoty na czterech nieruchomościach należących wyłącznie lub w określonym udziale do M. S. Na tej podstawie powódka ustanowiła na tych nieruchomościach hipoteki przymusowe do kwot po 150.000 złotych. Wyrokiem Sądu Okręgowego w T. z dnia 24 czerwca 2004 r., zmienionym wyrokiem Sądu Apelacyjnego z dnia 1 kwietnia 2008 r., została zasądzona od pozwanych B. W. – S. oraz M. S. kwota 903.786, złotych z odsetkami ustawowymi od dnia 11 czerwca 2001 r. do dnia zapłaty. Dnia 18 grudnia 2007 r. została zawarta notarialna umowa pomiędzy M. S. działającego w imieniu własnym oraz jako wspólnik M. spółki cywilnej z siedzibą C., a nadto jako pełnomocnik w imieniu i na rzecz B. A. W. – S. i P. A. wspólników tej spółki a A. W. – S. działającą w imieniu i na rzecz A.-Spółka Komandytowo – Akcyjna z siedzibą w G. - jako komplementariusz spółki uprawniony do jednoosobowej reprezentacji. W umowie strony dokonały odnowienia zobowiązania pomiędzy spółką A. a M. spółką Cywilną w ten sposób, że M. S. w imieniu własnym i pozostałych wspólników spółki cywilnej w celu umorzenia ich wymagalnego zobowiązania wobec spółki A. zobowiązał się przenieść własność stanowiącego odrębną nieruchomość lokalu mieszkalnego oznaczonego numerem 18 położonego w S. przy ulicy B. pod numerem 32 zapisanego w księdze wieczystej Nr [...] prowadzonej przez Sąd Rejonowy w S. W

wykonaniu tego zobowiązania M. S. przeniósł własność opisanego lokalu na rzecz spółki A. Powódka wniosła dnia 3 czerwca 2008 r, o wszczęcie egzekucji z majątku M. S. Postanowieniem z dnia 26 maja 2009 r. komornik sądowy przy Sądzie Rejonowym w C. umorzył postępowanie egzekucyjne z powodu bezskuteczności egzekucji.

Na tej podstawie tych ustaleń Sąd Okręgowy uznał roszczenie powódki za uzasadnione. Zdaniem Sądu, zawarcie umowy z dnia 18 grudnia 2007 r. doprowadziło do zwiększenia niewypłacalności dłużnika M.S. Skarga paulińska nie jest wyłączona w razie obciążenia nieruchomości hipoteką przymusową, jeżeli hipoteka ta nie zabezpiecza wierzytelności powoda w całości. Poza tym, stan niewypłacalności dłużnika obejmuje także utrudnienie i odwleczenie zaspokojenia. Zbycie nieruchomości przez dłużnika M. S. spowodowało, że powód nie może uzyskać zaspokojenia z majątku dłużnika, a do zaspokojenia ze zbytej nieruchomości musiałby wystąpić przeciwko dłużnikowi hipotecznemu na podstawie stosunku hipoteki. Dlatego według Sądu doszło do pokrzywdzenia powoda (wierzyciela) w rozumieniu art. 527 § 2 k.c. a ponadto ustalone fakty świadczą jednoznacznie, że strony umowy pozostają w bliskich stosunkach w rozumieniu art. 527 § 3 i § 4 k.c. a pozwana nie zdołała obalić domniemania wynikającego z tych przepisów.

Wyrokiem z dnia 22 listopada 2011 r. Sąd Apelacyjny oddalił apelację jakie wnieśli pozwana oraz interwenient uboczny od wyroku Sądu pierwszej instancji.

Sąd Apelacyjny podzielił stanowisko, że nie jest wyłączona skarga pauliańska w sytuacji, gdy hipoteka nie zabezpiecza wierzytelności powoda w całości. Podniósł dodatkowo, że powód prowadził przeciwko dłużnikowi egzekucję świadczenia pieniężnego w kwocie 1.931.644,91 złotych. Porównanie wielkość tej wierzytelności do łącznej wysokości zabezpieczeń rzeczowych wynoszącej 600.000 złotych wskazuje, że powód jest uprawniony do poszukiwania ochrony, jaką daje mu skarga pauliańska. Sąd Apelacyjny podkreślił, że skarga pauliańska mogłaby nie mieć zastosowania do czynności prawnej dłużnika, polegającej na spełnieniu świadczenia wobec wierzyciela, nawet gdyby ta czynność prowadziła do pokrzywdzenia pozostałych wierzycieli. Dotyczy to jednak tylko takiej

spląty długu, która ściśle odpowiada zobowiązaniu zarówno pod względem rodzaju świadczenia, jaki i sposobu oraz terminu zapłaty. Jeżeli dłużnik na podstawie porozumienia zaspokaja wierzyciela w inny sposób, nie ma przeszkód do objęcia takiej czynności skargą pauliańską. Do przyjęcia, iż osoba trzecia uzyskała korzyść majątkową wystarczy wykazanie, że na podstawie czynności prawnej dłużnika nabyła rzecz lub prawo (albo została zwolniona z obowiązku), co spowodowało zmianę w majątku dłużnika prowadzącą do pokrzywdzenia wierzycieli. Według Sądu Apelacyjnego, nie można traktować powoda jako wierzyciela przyszłego, skoro wierzytelność powoda istniała przed dokonaniem zaskarżonej czynności. Oceniając podniesione w apelacjach zarzuty dotyczące zastosowania domniemania wynikającego z art. 527 § 3 k.c., Sąd Apelacyjny uwzględnił, że dłużnik oraz B. W.-S. - komplementariusz pozwanej spółki są małżeństwem i prowadzą wspólnie gospodarstwo domowe, a ponadto oboje są dłużnikami solidarnymi powoda, przeciwko którym toczy się bezskuteczna egzekucja. Z powyższych okoliczności wynika, że pomiędzy dłużnikiem a komplementariuszem pozwanej spółki istnieje zarówno stosunek bliskości wynikający z więzi rodzinnych jak i wspólności interesów osobistych i majątkowych. Zdaniem Sądu Apelacyjnego, stosunek bliskości może wynikać również ze współpracy osoby fizycznej z inną osobą funkcjonującą w ramach zorganizowanej zbiorowości prawnej. Podobny pogląd wyraził Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 9 marca 2007 r. (sygn. akt V CSK 473/06, OSNC 2008, nr 2, poz. 27),

Od wyroku Sądu drugiej instancji skargę kasacyjną złożyli zarówno pozwana spółka A., jak i występujący po jej stronie interwenient uboczny M. S.

Pozwana zarzuciła naruszenie art. 527 § 1 i k.c. przez jego błędną wykładnię i niewłaściwe zastosowanie, polegające na przyjęciu, że zaskarżona czynność prawna została dokonana z pokrzywdzeniem wierzyciela oraz na uznaniu za bezskuteczną tej czynności wobec wierzytelności powoda w kwocie 150.000 złotych, pomimo iż wierzytelność ta wynikająca z wyroków wynosi 903.786 złotych.

Interwenient uboczny w swej skardze kasacyjnej w ramach podstawy określonej w art. 398³ § 1 pkt 1 k.p.c. zarzucił naruszenie:

- art. 527 § 1 w zw. z art. 366, 5 k.c. oraz art. 747 k.p.c. przez uznanie, że zostały spełnione wszystkie przesłanki uzasadniające wystąpienie ze skargą pauliańską a także przez ustalenie, że postanowienie Sądu Okręgowego z dnia 9 lipca 2001 r. o zabezpieczeniu roszczeń powoda było uzupełniającym do postanowienia z dnia 3 lipca 2001 r.;
- art. 527 § 2 i 3 w zw. z art. 529 i art. 6 k.c. w zw. z art. 747 pkt 1 i 2 przez błędną wykładnię i uznanie zamiaru pokrzywdzenia wierzyciela, pomimo iż przedmiotowa nieruchomości była obciążona hipoteką na rzecz powoda oraz ustanowiono hipoteki przymusowe na rzecz powoda na pozostałych nieruchomościach dłużnika a do kwoty 1.803.323,60 złotych a ponadto na uznaniu istnienia bliskiego stosunku pozwanej z interwenientem ubocznym oraz uznaniu niewypłacalności dłużnika gdy korzyść uzyskał współdłużnik solidarny;
- art. 527 § 4 k.c. w zw. z art. 234 k.p.c. przez uznanie, że małżonkowie nie mieszkający za sobą i nie prowadzący wspólnego gospodarstwa domowego pozostawali w stałych stosunkach gospodarczych;
- art. 530 k.c. przez błędną wykładnię i uznanie, że powód nie posiadał statusu przyszłego wierzyciela oraz, że pozwana i A. S. wiedziały o zamiarze pokrzywdzenia przyszłego wierzyciela;
- art. 72 ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (jedn. tekst Dz. U. z 2001 r., Nr 124, poz. 1361 ze zm. dalej jako u.k.w.) przez jego niezastosowanie.

W ramach podstawy wymienionej w art. 398³ § 1 pkt 2 k.p.c. interwenient uboczny podniósł naruszenie art. 3, 316, 382 w zw. z art. 328 § 2 i art. 316 k.p.c..

Na tych podstawach pozwana spółka oraz interwenient uboczny wnieśli o uchylenie zaskarżonego wyroku i jego zmianę przez oddalenie powództwa, przy czym pozwana złożyła alternatywny wniosek o przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Obie skargi kasacyjne nie zasługują na uwzględnienie.

W związku z treścią skargi kasacyjnej pozwanej spółki A. trzeba podnieść, że nie stanowi naruszenia art. 527 § 1 k.c. uznanie za bezskuteczną określonej czynności prawnej względem wskazanej przez powoda w pozwie wierzytelności o określonej wysokości, stanowiącej jedynie część wierzytelności przysługującej wobec dłużnika, który dokonał czynności prawnej. Skarga pauliańska jest środkiem ochrony wierzyciel. Stanowi formę zabezpieczenia w przypadku nielojalnego zachowania dłużnika. Zapewnia skuteczne zaspokojenie z przedmiotów majątkowych, które wskutek czynności prawnej dokonanej z pokrzywdzeniem wierzyciela wyszły z majątku dłużnika albo do niego nie weszły. Decyzja odnośnie do skorzystania z tego środka ochrony należy do wierzyciela. Do niego też - w przypadku gdy przysługuje mu kilka wierzytelności wobec tego samego dłużnika - należy wybór, którą z wierzytelności chce chronić, jak również wybór, czy w drodze powództwa wytoczonego na podstawie art. 527 k.c. chronić całą przysługującą mu wierzytelność, czy też jedynie jej określoną część (zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 kwietnia 2011 r., V CSK 313/10, niepubl.). Przyczyny tych wyborów mogą różne, ale uprawnionym w tym zakresie jest wierzyciel. Według utrwalonego w orzecznictwie poglądu, istotne w ramach skargi pauliańskiej jest jedynie skonkretyzowanie wierzytelności, której ochrony domaga się wierzyciel przez wykazanie jej istnienia, tytułu prawnego oraz wysokości. W taki sposób wierzytelność ta jest określana w wyroku uwzględniającym skargę (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 lutego 1970 r., III CRN 546/69, OSNC 1970/10/192; uchwałę z dnia 11 października 1995 r., III CZP 139/95, OSNC 1996/1/17; wyrok z dnia 27 listopada 2003 r., III CKN 355/09, niepubl.; z dnia 15 lutego 2007 r., II CSK 452/06, niepubl.; z dnia 123 października 2010 r., I CSK 594/09, niepubl.; z dnia 9 kwietnia 2010 r., III CSK 273/09, niepubl.). Wprawdzie w doktrynie wyrażane jest także zapatrywanie, że należy dopuścić korzystanie z ochrony paulińskiej bez ostatecznego sprecyzowania wysokości roszczeń, jeśli nie jest ona jeszcze znana, a istnieje realne niebezpieczeństwo wyzbycia się majątku przez dłużnika, jednak kwestia ta nie ma znaczenia w niniejszej sprawie, w której wierzyciel wskazując wierzytelność odwołuje się do uzyskanego przeciwko dłużnikowi tytułu egzekucyjnego.

Ponieważ pozostałe zarzuty skargi kasacyjnej pozwanej spółki pokrywają się z zarzutami skargi kasacyjnej interwenienta ubocznego, uzasadniona jest ich łączna ocena.

Nie zasługują na uwzględnienie podniesione przez interwenienta ubocznego zarzuty dotyczące naruszenia przepisów postępowania. Sąd drugiej instancji odniósł się do okoliczności związanych z udzielonymi powodce w toku procesu przeciwko B. W. – S. oraz M.S. zabezpieczeniami i wpisanymi na ich podstawie hipotekami na nieruchomościach należących do dłużników. Oceniał wysokość wpisanych hipotek i ich znaczenie w kontekście ogólnej wysokości wierzytelności powódki wobec tych osób. Trzeba też podkreślić, iż zgodnie z art. 67 u.k.w. do powstania hipoteki niezbędny jest wpis do księgi wieczystej, a wpis hipoteki przymusowej polegający na obciążeniu nieruchomości dłużnika w celu zabezpieczenia nie może być dokonany, gdy dłużnik utracił prawo własności (zob. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 29 listopada 2007 r., sygn. akt III CZP 98/07, niepubl.)

Sąd Najwyższy podziela w całości stanowisko Sądu drugiej instancji odnośnie do spełnienia wszystkich przesłanek uzasadniających uznanie za bezskuteczną wobec powódki czynność prawną dokonaną przez jej dłużnika. Dla tej oceny nie ma znaczenia istnienie współdłużnika, który obok dokonującego czynności prawnej z pokrzywdzeniem wierzycieli, ponosi solidarną odpowiedzialność za zaspokojenie wierzyciela. Z istoty solidarności dłużników wynika po stronie wierzyciela możliwość żądania całości lub części świadczenia od wszystkich dłużników łącznie, albo od kilku z nich lub każdego z osobna, a dopiero zaspokojenie przez któregokolwiek z dłużników zwalnia pozostałych. Do tego czasu wszyscy dłużnicy solidarni pozostają zobowiązani (art. 366 § 1 i 2 k.c.). Wobec tego każdy ze współdłużników solidarnych do czasu zupełnego zaspokojenia pozostaje dłużnikiem co do całej niezaspokojonej wierzytelności. Poza tym, w związku z twierdzeniami skargi kasacyjnej, należy podnieść, że do rozporządzenia nieruchomości doszło nie na rzecz współdłużnika solidarnego, ale na rzecz spółki jawnej, której komplementariuszem był ten współdłużnik. Po stronie spółki powstaje jedynie obowiązek znoszenia zaspokojenia się przez wierzyciela, względem którego czynność prawną dłużnika została uznana za bezskuteczną,

dochodzenia zaspokojenia z przedmiotu majątkowego, który na skutek tej czynności wyszedł z majątku dłużnika. Wspólnik spółki jawnej jest co prawda dłużnikiem w rozumieniu art. 527 i 530 k.c., ale tylko wobec wierzycieli tej spółki zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 listopada 2006 r. (sygn. akt II CSK 250/06, OSNC 2007, nr 10, poz. 155). Przeniesienie przez dłużnika własności nieruchomości na spółkę jawną, której współnikiem jest współdłużnik solidarny tej samej wierzytelności, stanowi przysporzenie w majątku odrębnego podmiotu, a nie do majątku współdłużnika i nie ma znaczenia dla zasadności skargi pauliańskiej.

Nie mają racji skarżący, kwestionując uwzględnienie powództwa pomimo dysponowania przez powoda zabezpieczeniem na nieruchomości w postaci hipoteki przymusowej wpisanej na podstawie zarządzenia tymczasowego. Bez względu na ocenę charakteru i konsekwencji wpisu tej hipoteki (zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 sierpnia 2011 r. sygn. akt II CSK 100/11, niepubl.) trzeba uwzględnić, że hipoteka przymusowa wpisana na będącej przedmiotem obrotu nieruchomości zabezpieczała jedynie część wierzytelności przysługującej powodowi.

Według przyjętego w judykaturze Sądu Najwyższego stanowiska (zob. wyroki z dnia 13 października 2006 r. sygn. akt III CSK 58/06, niepubl.; z dnia 28 czerwca 2007 r. IV CSK 15/07 niepubl.; z dnia 14 lutego 2008 r., II CSK 503/07 niepubl.), uzyskanie przez dłużnika ekwiwalentu rozporządzenia majątkowego od osoby trzeciej nie eliminuje stanu pokrzywdzenia wierzyciela, jeżeli nie miał on możliwości uzyskania zaspokojenia chronionej wierzytelności z tego ekwiwalentu (świadczenia wzajemnego osoby trzeciej). Ponadto trafnie Sąd Apelacyjny przyjął, że art. 527 k.c. będzie miał zastosowanie w sprawie albowiem dłużnik zamiast spełnienia świadczenia w sposób odpowiadający treści zobowiązania, spełnił na rzecz jednego z wierzycieli inne świadczenie, a mianowicie przeniósł na niego własność nieruchomości zamiast zapłaty sumy pieniężnej (zob. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 23 listopada 2005 r., II CK 225/05, niepubl.; z dnia 12 kwietnia 2012 r., III CSK 214/11; z dnia 9 stycznia 2013 r., III CSK 114/12, niepubl.).

Skarżący zarzucił naruszenie art. 527 § 4 k.c., którego Sąd drugiej instancji nie zastosował. Uzasadnienie tego zarzutu w istocie odnosi się do domniemania

przewidzianego w art. 527 § 3 k.c., a co ważniejsze, opiera się na okolicznościach, które nie stanowiły faktycznej podstawy wyrokowania. Wnoszący skargę kasacyjną pominął ustalenie Sądu Apelacyjnego, że dłużnik M. S. oraz jego żona B. W. – S. prowadzą wspólne gospodarstwo domowe. W tym stanie rzeczy istniały uzasadnione podstawy do zastosowania art. 527 § 3 k.c. ze względu na łączące wymienione osoby faktyczne więzi rodzinne. Stosunek bliskości może także wynikać ze wspólności interesów osobistych, majątkowych lub współpracy osoby fizycznej z inną osobą funkcjonującą w ramach zorganizowanej zbiorowości prawnej, np. spółki prawa handlowego. Tak słusznie przyjął Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 9 marca 2007 r. (sygn. akt V CSK 473/06, OSNC 2008, nr 2, poz. 27; zob. też wyrok z dnia 8 grudnia 2004 r., I CK 408/04, niepubl.). Wskazał w nim, że w art. 527 § 3 k.c. nie zostało bliżej dookreślone pojęcie „stosunek bliskości”, które w przepisach prawa cywilnego funkcjonuje w dwojakim znaczeniu: jako równoważne określeniu "osoba bliska" - i wtedy nacisk kładzie się na występujące pomiędzy danymi podmiotami więzi rodzinne lub do rodzinnych zbliżone – oraz w znaczeniu szerszym, obejmującym także bliskość niewynikającą ze stosunków rodzinnych czy quasi-rodzinnych. W obrębie drugiego, szerszego pojmowania "stosunku bliskości", mieszczą się także relacje o charakterze majątkowym związane z prowadzeniem wspólnych interesów. Chodzi o takie relacje, z którymi związana jest wiedza o sytuacji majątkowej innego podmiotu. Dlatego wskazane przez Sąd relacje pomiędzy dłużnikiem a komplementariuszem spółki jawnej mogły stanowić uzasadnioną przyczynę zastosowania domniemania wynikającego z art. 527 § 3 k.c.

Bezpodstawnie zarzuca się w skardze kasacyjnej interwenienta ubocznego naruszenie art. 530 k.c. przez uznanie, że powód nie miał statusu wierzyciela przyszłego. Warunkiem dochodzenia ochrony na podstawie art. 527 § 1 k.c. jest wykazanie posiadania wierzytelności w stosunku do dłużnika, który dokonał kwestionowanej skargą paulińską czynności prawnej. Wierzytelność ta powinna istnieć w chwili dokonywania zaskarżonej skargą paulińską czynności prawnej oraz w chwili wytoczenia powództwa na podstawie art. 527 § 1 k.c. Taka sytuacja ma miejsce w sprawie, skoro z ustaleń faktycznych Sądu Apelacyjnego wynika, że wierzytelność, której ochrony żąda powód, istniała w chwili dokonania przez

dłużnika zaskarżonej czynności prawnej. Istnienie wierzytelności w tym czasie potwierdził wydany dnia 24 czerwca 2004 r. przez Sąd Okręgowy w G. nieprawomocny wyrok, częściowo tylko zmieniony przez Sąd drugiej instancji po zawarciu zaskarżonej umowy.

Niezrozumiały jest zarzut naruszenia art. 72 u.k.w., który może być oceniany jedynie w odniesieniu do prawomocnego wyroku Sądu drugiej instancji odnoszącego się do merytorycznego rozstrzygnięcia zgłoszonego roszczenia w ramach skargi pauliańskiej. W tym kontekście nie ma żadnych podstaw do uznania, że przepis ten eliminuje możliwość skutecznego wniesienia powództwa o uznanie czynności prawnej za bezskuteczną, skoro doszło do zbycia nieruchomości przez nielojalnego dłużnika.

Z tych wszystkich względów Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c. oddalił obie skargi kasacyjne, a o kosztach postępowania kasacyjnego orzekł na podstawie art. 98, 99 w zw. z art. 391 § 1, 398²¹ k.p.c.